

Lietuvos Respublikos
švietimo ir mokslo
ministerija

Pagrindiniai klausimai:

■ **Kaip ugdomas pilietiškumas Lietuvoje lyginant su kitomis šalimis?**

■ **Kokie mūsų aštuntokų kognityviniai pilietiškumo ugdymo pasiekimai?**

■ **Kuo ypatingos mūsų aštuntokų pilietinės nuostatos, lyginant su kitų šalių mokiniais?**

■ **Kokie mūsų aštuntokų dalyvavimo socialiniame gyvenime rodikliai?**

■ **Koks šeimos vaidmuo ugdant pilietiškumą?**

■ **Ar Lietuvos mokiniai pasirėngę tapti ES piliečiais?**

■ **Ką reikėtų daryti, kad mokiniai taptų pilietiškesni?**

PILIE TINIS UGDYMAS LIETUVOJE: KĄ ATSKLEIDŽIA TARPTAUTINIO TYRIMO REZULTATAI?

Pilietinis ugdymas yra vienas iš svarbiausių Lietuvos švietimo tikslų. Jis nubrėžtas Valstybinėje švietimo strategijoje 2003–2012 metams, įtvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme ir Bendrosiose programose.

Viešojoje erdvėje dažnai kyla diskusijos, ar veiksmingai ugdomas pilietiškumas bendrojo ugdymo mokyklose, kokie mūsų mokinių pilietinio ugdymo pasiekimai ir ką reikėtų daryti, kad mokiniai taptų pilietiškesni.

Ši švietimo problemos analizė skirta trumpai apžvelgti 2009 m. vykusio tarptautinio pilietinio ugdymo ir pilietiškumo tyrimo ICCS (*The International Civic and Citizenship Education Study*) rezultatus bei pateikti išvalgas, kaip reikėtų tobulinti pilietinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose, atsižvelgiant į tyrimo rezultatus. ICCS tyrimą organizuoja Tarptautinė švietimo pasiekimų vertinimo asociacija IEA (*International Association of the Evaluation of Educational Achievement*). ICCS 2009 tiriamieji yra aštuntų klasių mokiniai. **Svarbu pabėžti, kad tyrime dalyvavę Lietuvos mokiniai dar nesimokė pilietiškumo kaip atskiro dalyko, teikiančio sisteminių žinių ir kompetenciją. Tyrimas atspindi tik tuos pasiekimus, kuriuos mokiniai įgijo per kitus dalykus arba apskritai iš kitų šaltinių, t. y. atspindi bendrąjį mokinių išsilavinimą.**

ICCS 2009 tyrimas parodė, kad pilietinio ugdymo turinys ir metodai Lietuvoje yra gana modernūs, tačiau mokinių pilietinio ugdymo kognityviniai pasiekimai yra tik vidutiniški – maži skiriasi nuo ICCS vidurkio. Kur kas daugiau dėmesio ateityje reikėtų skirti mokinių pilietines nuostatas formuojantiems veiksniams stiprinti ir skatinti mokinius aktyviau dalyvauti bendruomenės gyvenime. Reikia labiau rūpintis berniukų pilietiniu ugdymu.

Pagrindinės tyrimo išvados:

- Lietuvoje vyrauja didelė pilietinio ugdymo metodų įvairovė. Nepaisant to, mūsų mokinių pilietinių žinių testo rezultatai statistiškai reikšmingai nesisiria nuo bendro ICCS šalių vidurkio.
- Į trečiąjį (aukščiausiąjį) pilietinio ugdymo pasiekimų lygį patenka tik kiek mažiau nei ketvirtadalis tirtų Lietuvos mokinių. Pagal šią mokinių dalį mes gerokai atsiliekame nuo daugelio kitų ICCS tyrimo šalių dalyvių.
- Pastebimi dideli dalyvavusių vaikinių ir merginų žinių skirtumai. Merginų pasiekimai aukštesni absoliučiai visose šalyse, o Lietuvoje šis skirtumas vienas didžiausių.
- Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, jaunimas mieliau renkasi alternatyvias dalyvavimo visuomenės gyvenime formas.
- Mūsų mokiniai, palyginti su kitų šalių aštuntokais, yra labiau linkę rinktis pasyvų, o ne aktyvų dalyvavimą vietos bendruomenės veikloje.
- Nacionalinėmis politinėmis institucijomis mūsų mokiniai pasitiki mažiau, nei siekia ICCS vidurkis. Lietuvos aštuntokai išreiškia didesnę pasitikėjimą ES institucijomis nei šalies Vyriausybe ar Seimu.
- Svarbiausias namų aplinkos veiksnys, turintis įtakos pilietiniam ugdymui, yra diskusijos su tėvais.
- Lyginant su kitomis Europos šalimis, laisvai užsienio kalba bendrauti gali palyginti labai mažas skaičius Lietuvos mokinių. Taip pat mūsų ir Bulgarijos mokiniai yra labiausiai linkę pritarti būtinybei mokytis kitų Europoje vartojamų kalbų.

TRUMPAI APIE TARPTAUTINĮ PILIE TINIO UGDYMO IR PILIETIŠKUMO TYRIMĄ ICCS 2009

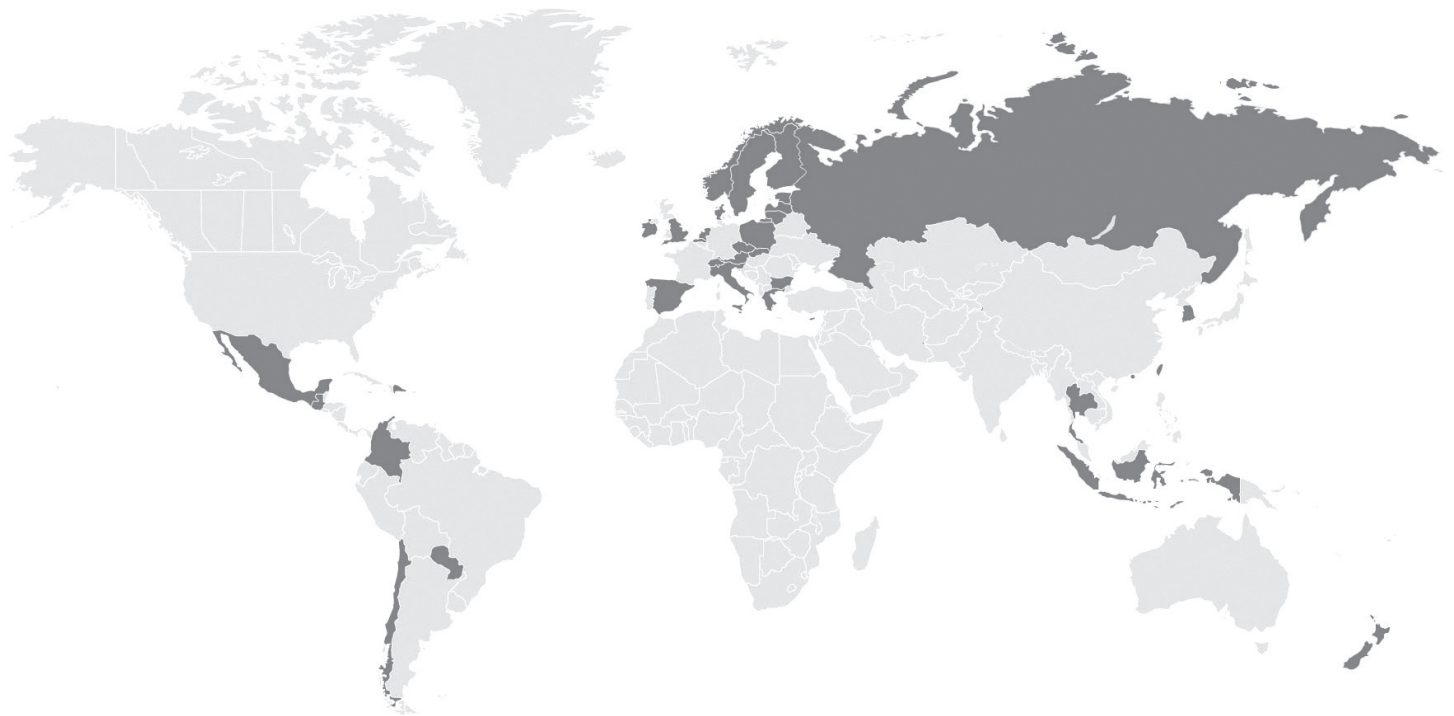
Pilietiškas yra labai sudėtingas reiškinys, kurį sunku išmatuoti ir vienareikšmiškai įvertinti, todėl ICCS tyrimas yra orientuotas ne tiek į šalių išrikiavimą pagal tam tikrus pasiekimus, kiek į siekį susidaryti kuo išsamesnį ir tikslesnį bendrą pilietinio ugdymo ir pilietiško įvairiose šalyse vaizdą ir atsakyti į klausimą, kaip gerinti pilietinį ugdymą.

Tarptautiniame pilietinio ugdymo ir pilietiško tyrimo 2009 m. iš viso dalyvavo 38 pasaulio šalys: Airija, Anglija, Austrija, Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Rusija, Skandinavijos šalys, Naujoji Zelandija, Paragvajus, Tailandas ir kt. (žr. žemėlapi, pateiktą 1 pav.). Be pagrindinio ICCS tyrimo, šalys dalyvavo ir regioniniuose ICCS tyrimo moduluose, skirtuose specifiniams Azijos, Lotynų Amerikos ar Europos regionų klausimams nagrinėti.

Svarbiausia ICCS tyrimo idėja – įvertinti, palyginti ir numatyti, kaip gerinti pilietinį ugdymą besikeičiančia-

me šiandienos pasaulyje. ICCS tyrimo tikslas yra ištirti būdus, kuriais šalys rengia savo jaunuolius būti piliečiais. 2009 m. ICCS apima ir ankstesnių IEA pilietinio ugdymo tyrimų problematiką (1971 m., CIVED 1999 m.) ir yra **orientuotas į šių dienų aktualijas, nulemtas reikšmingų visuomenės pokyčių:**

- išaugusius migracijos mastus ir išsiplėtusią geografią;
- pilietinei visuomenei kylančias išorines grėsmes (terroristinių išpuolių skaičiaus augimą);
- išaugusį demokratinės valdymo sistemos pripažinimą;
- stiprėjančią nevyriausybių grupių, kaip aktyvios pilietinės veiklos formos, reikšmę;
- besitęsiantį visuomenės globalizacijos ir modernizacijos procesą.

1 pav. ICCS 2009 tyrimo dalyvavusios šalys (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Be šių klausimų, tyrimo nagrinėjama ir raiškos formų, kuriomis jaunimas siekia išreikšti savo pritarimą įvairioms vertybėms, kaita. **Vis mažėjantį jaunimo domėjimąsi politinio gyvenimo aktualijomis ir nusivylimą politika** atsveria dažnesnis jaunimo įsitraukimas į alternatyvias dalyvavimo visuomenės gyvenime formas.

Pagrindiniai šio tyrimo dalyviai yra aštuntų klasių mokiniai. Be jų, dar apklausti ir tyrimo dalyvavusių mokyklų

visų aštuntose klasėse dėstomų dalykų mokytojai bei šių mokyklų vadovai. Mokiniai atliko tarptautinius ir regioninius testus, susijusius su pilietinėmis žiniomis ir įgūdžiais, taip pat pildė klausimynus, kuriais siekta išsiaiškinti mokinių nuostatas ir surinkti informaciją apie mokinių aplinką. Mokytojai ir mokyklų vadovai taip pat pildė klausimynus, kuriuose atsakė į klausimus, susijusius su pilietinio ugdymo samprata, jo įgyvendinimo būdais ir mokyklos ypatumais.

ICCS 2009 TYRIMO STRUKTŪRA

Tarptautiniai ir regioniniai ICCS tyrimo instrumentai buvo kuriami vadovaujantis teorine tyrimo struktūra, kurią sudarė dvi pagrindinės dalys: pilietiškumo ir pilietinio ugdymo bei kontekstinė dalis.

Pilietiškumo ir pilietinio ugdymo dalis apima tris aspektus:

1. turinio aspektas, apibrėžiantis pilietinio ugdymo dalyko medžiagą ir siejamas tiek su emocijų ir elgsenos,

ties su pažintiniais kontekstais;

2. emocijų ir elgsenos aspektas, apibūdinantis mokinių suvokimą ir veiksmus;
3. pažintinis aspektas, apimantis tiriamus mąstymo procesus.

Kiekvienas aspektas yra skirstomas į kelias sritis. Šias sritis ir trumpus jų apibūdinimus pateikiame 1 lentelėje.

Aspektas	Sritis	Apibūdinimas
Turinio aspektas	Pilietinė visuomenė ir sistemos	Temos: piliečiai, valdžios institucijos, pilietinės institucijos.
	Pilietiniai principai	Temos: lygybė, laisvė, socialinė santalka.
	Pilietinis dalyvavimas	Temos: sprendimų priėmimas, poveikio darymas, bendruomeninis dalyvavimas.
	Pilietinis identitetas	Temos: pilietinis įvaizdis, pilietiniai ryšiai.
Emocijų ir elgsenos aspektas	Vertybinės nuostatos	Pagrindiniai individo įsitikinimai, susiję su demokratija ir pilietiškumu. Vertybinės nuostatos yra platesnės, pastovesnės ir giliau įsišaknijusios nei požiūriai.
	Požiūriai	Ši sritis apima individo kaip piliečio savivoką bei individo požiūrį į institucijas ir visuomenės grupių teises ir pareigas.
	Elgesio intencijos	Šios intencijos susijusios su tikėtinais individo pilietiniais veiksmais ateityje: ketinimais suaugus dalyvauti politinėje ir socialinėje veikloje, įsitraukti į įvairias pilietinio protesto formas.
	Elgesys	Sritis siejama su esamu ar buvusiu dalyvavimu pilietinėje veikloje, vykstančioje mokykloje ar platesnėje bendruomenėje.
Pažintinis aspektas	Žinojimas	Sritis siejama su įgytomis žiniomis (informacija) apie pilietiškumą. Šia informacija mokiniai naudojami spręsdami sudėtingas pažintines užduotis, padedančias suvokti aplinkinį pilietinį pasaulį.
	Tyrimas ir analizė	Tai procesai, kurie padeda mokiniui įvertinti ir apibendrinti turimą informaciją ir ja remiantis daryti išvadas ne tik apie konkrečius faktus ar įvykius, bet ir apie tam tikrus visuomenės gyvenimo dėsningumus.

1 lentelė. ICCS tyrimo aspektai ir sritys (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Pilietiškumas ir pilietinis ugdymas glaudžiai susiję su mokymosi kontekstu. Kontekstei daliai ICCS tyrime skiriama itin daug dėmesio. Pilietinio ugdymo kontekstas nagrinėtas per keturis iš dalies susisiekiiančius įtakos lygmenis:

1. platesnės bendruomenės kontekstą;
2. mokyklos ir klasės kontekstą;
3. namų aplinkos kontekstą;
4. individualų kontekstą.

Siekiant surinkti visą minėtą informaciją – tiek kognityvinę, tiek kontekstinę – buvo sudaryti šie tyrimo instrumentai:

- tarptautinis mokinio testas (80 užduočių, matuojančių pilietines žinias ir gebėjimus);

- tarptautinis mokinio klausimynas (klausimai apie mokinių nuostatas ir aplinką);
- regioninių instrumentų rinkinys (skirtas išsiaiškinti tendencijas, susijusias su savitais regionų ypatumais);
- mokytojo klausimynas (skirtas nustatyti mokytojo suvokimą ir požiūrį į pilietinį ugdymą);
- mokyklos klausimynas (skirtas surinkti informacijai apie mokyklos ypatumus).

Tyrimo užduočių proporcijas pagal turinio ir pažintines sritis galite apžvelgti 2 lentelėje.

Pažintinės sritys \ Turinio sritys	Pilietinė visuomenė ir sistemos	Pilietiniai principai	Pilietinis dalyvavimas	Pilietinis identitetas	IŠ VISO (proc.)
Žinojimas					25
Tyrimas ir analizė					75
IŠ VISO (proc.)	40	30	20	10	100

2 lentelė. ICCS 2009 tyrimo užduočių proporcijos pagal turinio ir pažintines sritis (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Lyginant ICCS tyrimą su kitais IEA vykdomais tyrimais galima išskirti **unikalų šio tyrimo bruožą**: ICCS tyrime

nuostatų klausimai savo svarba prilygsta pilietinių žinių ir gebėjimų testui.

KAIP UGDOMAS PILIETIŠKUMAS LIETUVOJE LYGINANT SU KITOMIS ŠALIMIS?

Lietuvoje, kaip ir kitose tyrime dalyvavusiose pasaulio šalyse, vyrauja didžiulė pilietinio ugdymo metodų įvairovė: mokant kaip atskiro mokomojo dalyko, integruojant dalykus tarpusavyje, per susirinkimus ir specialius renginius, popamokinę veiklą, „gyvenimą klasėje“ ir pan. Tai vienodai būdinga visoms ugdymo pakopoms ir mokyklų tipams Lietuvoje. Lietuvoje nėra tik vienos pilietinio ugdymo formos, paminėtos ICCS klasifikatoriuje: t. y. pilietiško ugdymo kaip atskiro neprivalomo dalyko. Įdomu, kad šis būdas taikomas tik Kolumbijoje. Pilietinio ugdymo būdų įvairovės prasme, tarptautinės tendencijos yra panašios, tik kai kuriose šalyse mažiau paplitę tokie pilietinio ugdymo metodai kaip specialūs renginiai, popamokinė veikla ir klasės etosas (žr. 3 lent.). Kalbant apie dėstomas pilietinio ugdymo temas galima teigti, kad šių temų įvairovė Lietuva neatsilieka nuo kitų šalių: vienintelė iš ICCS tyrime nagrinėtų temų, kurios nėra mūsų programoje, yra konfliktų sprendimas. Visgi reikėtų pabrėžti, kad daugiausia dėmesio mūsų šalyje skiriama tik trimis temoms (t. y. žmogaus teisėms, valdymo sistemoms bei balsavimui ir rinkimams), nors daugumoje tyrime dalyvavusių šalių pilietinio ugdymo temų yra kiek daugiau. Pabrėžtina ir tai,

kad nors net 23 šalyse itin daug dėmesio skiriama etninių grupių pažinimo ir aplinkos temoms, Lietuvoje jos nėra labai akcentuojamos.

ICCS tyrimas taip pat atskleidžia, kad **Lietuvos pilietinio ugdymo turinyje, be žinių ir supratimo perteikimo, daugiausia dėmesio skiriama pozityviam požiūriui į aktyvų pilietinį dalyvavimą formuoti**. Šiuo atveju Lietuvos tendencijos panašios į tarptautines. Kiek mažiau dėmesio mūsų šalyje teikiama mokinių dalyvavimą skatinančioms sąlygoms kurti, minčių raiškai ir pilietinei savi-monei plėtoti. Lietuvoje, kaip ir dar keliose šalyse, tokiose kaip Dominikos Respublika, Estija, Gvatemala, Honkongas ir Slovakija, faktiškai visai neskiriama dėmesio kaitos procesų analizei ir dalyvavimo patirčiai apmąstyti. Įdomu, kad šios sritys mažiausiai dėmesio sulaukia ir tarptautiniu mastu. Apskritai lyginant pilietinio ugdymo aspektus ICCS tyrime dalyvavusių šalių ugdymo turinyje galima teigti, kad visos šalys dalyvės pilietinį ugdymą traktuoja kaip integruotą ugdymo sritį, skirtą ne tik žinioms ir supratimui perteikti, bet ir bendravimo, refleksijos ir dalyvavimo įgūdžiams plėtoti.

Šalis	Pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai pagrindinio ugdymo programose						
	Atskiras dalykas (privalomas)	Atskiras dalykas (neprivalomas)	Integruotas į kitus mokomojus dalykus	Tarpdalykinis	Susirinkimai ir specialūs renginiai	Popamokinė veikla	Klasės patirtis / etosas
Airija	●		●	●	●	●	●
Anglija	●		●	●	●	●	●
Estija	●		●	●			
Latvija			●	●	●	●	●
Lenkija	●				●	●	
LIETUVA	●		●	●	●	●	●
Rusija	●			●	●	●	●
Suomija			●	●		●	●

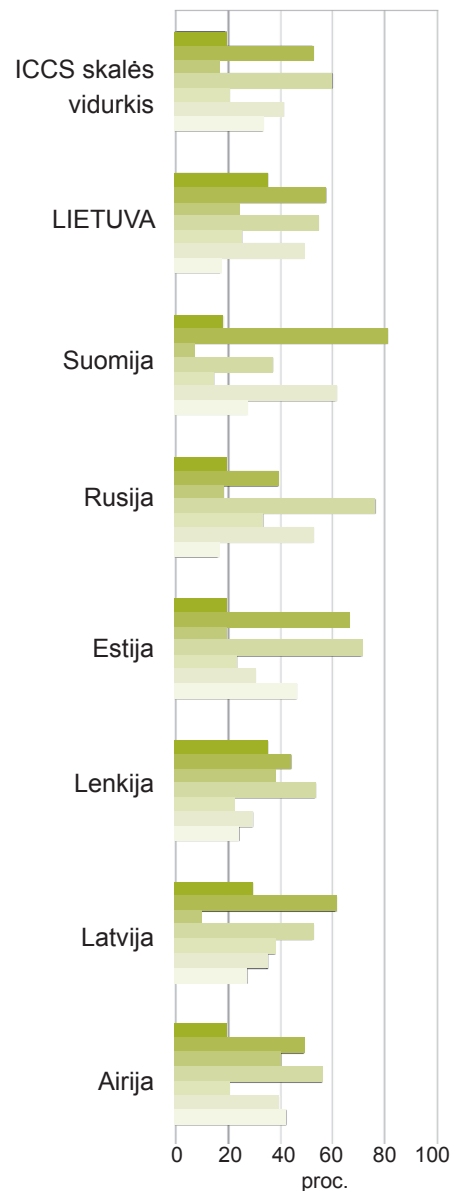
● – pilietinio ugdymo įgyvendinimas būdingas visoms mokymo programoms ir mokyklų tipams.

3 lentelė. Pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai¹ (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

¹ Paveiksluose bei lentelėse palyginimui pateikti ne visų, o tik kai kurių ICCS 2009 tyrime dalyvavusių šalių duomenys.

ICCS tyrimu taip pat mėginama išsiaiškinti pilietinio ugdymo tikslus, kuriems teikia prioritetą patys mokytojai įvairiose šalyse. Dauguma Lietuvos mokytojų teigia, kad **vienas svarbiausių pilietinio ugdymo tikslų yra mokymas kritiškai ir nepriklausomai mąstyti**. Kiek mažiau mūsų mokytojų kaip svarbų prioritetą mini žinių apie piliečių teises ir pareigas perteikimą, o kiek mažiau nei pusė – pagarbos aplinkai ir jos tausojimo skatinimą. Šie trys tikslai susilaukia daugiausia ir kitų šalių mokytojų palaikymo. Lietuvoje pilietiniam ugdymui būdingi tam tikri ypatumai. Pavyzdžiui, **esame viena iš keturių šalių, kuriose mažiausia dalis mokytojų teigia pilietinio ugdymo tikslu matą supažindinimą su politinėmis, socialinėmis ir pilietinėmis institucijomis**, nors tarptautiniu mastu šis tikslas yra dažnas. Įdomu, kad Lietuvoje, kaip ir daugumoje kitų šalių tyrimo dalyvių, tik palyginti nedidelė mokytojų dalis kaip svarbų tikslą mini aktyvaus dalyvavimo pilietinėje veikloje skatinimą (žr. 2 pav.).

Ugdant pilietiškumą svarbų vaidmenį atlieka mokinių įtraukimas į dalyvavimą bendruomenės gyvenime. Šiuo klausimu ICCS tyrime daroma prielaida, kad **dalyvaujant mokyklos veikloje mokiniai ne tik gilina turimas pilietines žinias ir įtvirtina įgūdžius, bet taip pat ir padeda kurti demokratiškesnę, atviresnę mokyklos klimata**. Įdomu pastebėti: kaip minėta, tik nedidelė mūsų šalies mokytojų dalis aktyvaus dalyvavimo skatinimą laiko svarbiu pilietinio ugdymo tikslu; nepaisant to, Lietuvos mokytojai teigia esą aktyvūs įvairių veiklų, kurių imasi drauge su savo mokiniais, dalyviai. Ir Lietuvos, ir kitų šalių mokytojai su savo mokiniais labiausiai dalyvauja kultūriniuose ir sporto renginiuose (apie 70 proc.). Be to, kitose veiklose mūsų mokytojai net aktyvesni nei kitų šalių mokytojai – pavyzdžiui, dalyvaujant daugia-kultūre ir tarpkultūre vietos bendruomenės veiklose (Lietuvos vidurkis – 50 proc., ICCS šalių vidurkis – 36 proc.), švietėjiškose kampanijose (atitinkamai 65 proc. ir 49 proc.) ar veiklose, susijusiose su vietos bendruomenės objektų tvarkymo darbais (atitinkamai 54 proc. ir 32 proc.). Panašias tendencijas atskleidžia ir mokyklų vadovų atsakymai apie mokinių dalyvavimą bendruomenės veikloje.

- Sudaryti galimybę mokiniams aktyviai dalyvauti mokyklos gyvenime
- Išmokyti kritiškai ir nepriklausomai mąstyti
- Sudaryti galimybę mokiniams aktyviai dalyvauti vietos bendruomenės veikloje
- Supažindinti su piliečių teisėmis ir pareigomis
- Išmokyti pagrįsti ir apginti savo požiūrį
- Išmokyti gerbti ir tausoti aplinką
- Supažindinti su politinėmis, socialinėmis ir pilietinėmis institucijomis

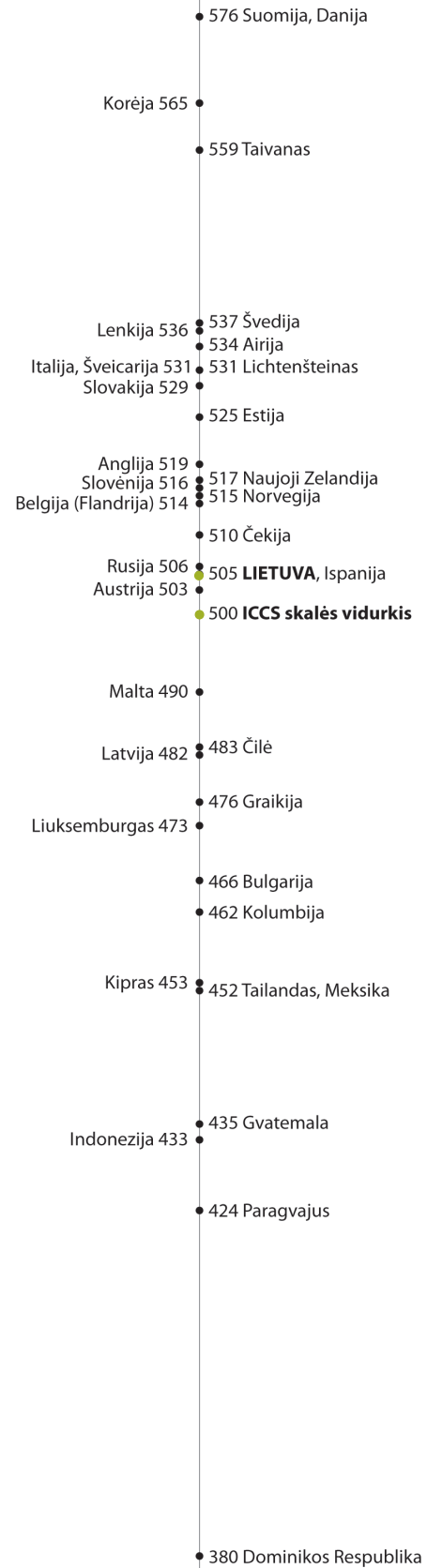
2 pav. Pilietinio ugdymo tikslai (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

KOKIE MŪSŲ AŠTUNTOKŲ KOGNITYVINIAI PILIETIŠKUMO UGDYMO PASIEKIMAI?

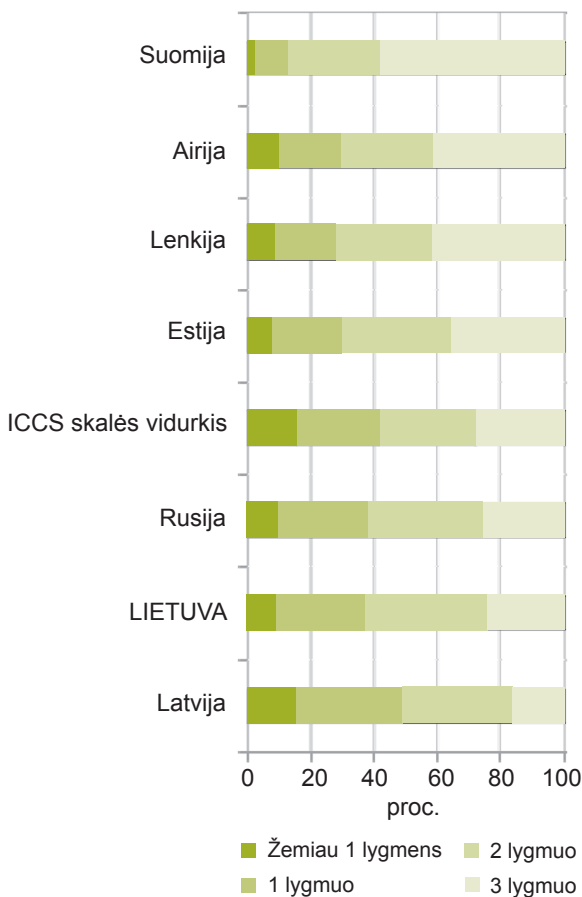
ICCS tyrimo rezultatai, kuriuose šalys išrikiuotos pagal aštuntokų pilietinių žinių lygį, rodo, kad **Lietuva yra tarp keturių šalių, kurių vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo ICCS vidurkio**. Tyrimo dalyvių reitingo lentelėje esame dvidešimti. Mūsų testo rezultatų vidurkis sutampa su Ispanijos vidurkiu, o kiti artimiausi kaimynai šalių sąrašė – Rusija ir Austrija. Mūsų kaimynė Lenkija dalijasi šešta ir septinta vietomis su Airija. Estija dvylikta, na, o Latvija yra dvidešimt penkta. Geriausiai pasirodė Suomijos ir Danijos mokiniai, sąrašo pabaigoje atsidūrė Dominikos Respublika (žr. 3 pav.).

Lyginant rezultatus ne tik tarp šalių, bet ir kiekvienos šalies viduje, svarbu, kaip mokiniai pasiskirsto pagal kokybinius pasiekimų lygius. Šiuo požiūriu Lietuvai reikėtų pasitempti. **Žvelgiant į rezultatus pagal pasiekimų lygius matome, kad į trečiąjį, t. y. aukščiausiąjį, lygį patenka tik kiek mažiau nei ketvirtadalis tirtų Lietuvos mokinių**. Dauguma mūsų aštuntokų patenka į pirmąjį ir antrąjį (t. y. žemesnių gebėjimų) lygius. Pasiekimų lygiai svarbūs, nes padeda išvelgti gilesnę bendrųjų rezultatų reikšmę: lygiai atspindi gebėjimus, pagal kuriuos pasiskirsto vaikai. Pavyzdžiui, jie parodo, ar mūsų vaikai geba tik atsiminti faktus, ar ir apmąstyti bei pritaikyti turimą informaciją. Taigi pagal mokinių, patenkančių į aukščiausių

gebėjimų lygį, dalį mes gerokai atsiliekame nuo daugelio kitų ICCS tyrime dalyvavusių šalių (žr. 4 pav.). Gebėjimų lygių aprašymus pateikiame 4-oje lentelėje.

3 pav. ICCS 2009 tyrimo pilietinių žinių testo rezultatai (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

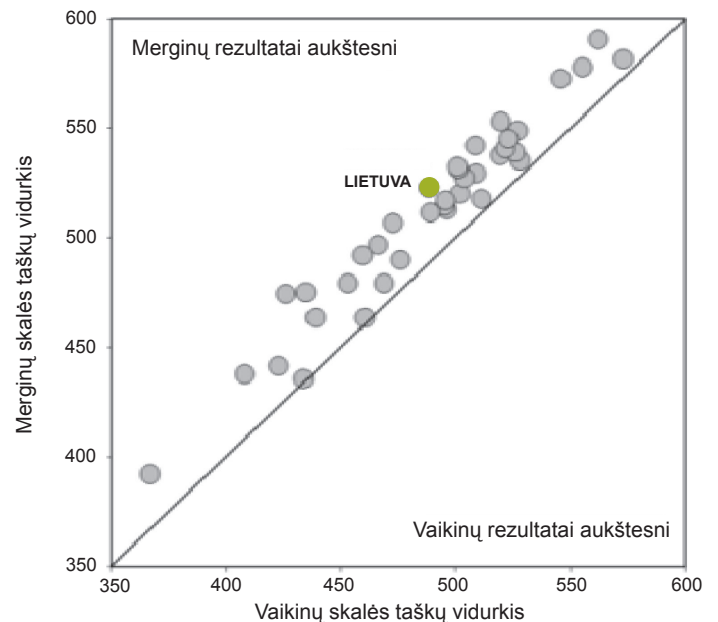

4 pav. ICCS 2009 žinių testo rezultatai pagal pasiekimų lygmenis (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Pasiekimų lygmuo	Lygmens taškų intervalas	Pasiekimų lygmens reikalavimai
1 lygmuo	Nuo 395 iki 478	Šį lygmenį pasiekę mokiniai yra susipažinę su pagrindiniais demokratijos principais, geba juos sieti su kasdienėmis situacijomis. Mokiniai taip pat yra susipažinę su pagrindinėmis piliečio pareigomis: supranta būtinybę paklusti įstatymui, geba susieti įvykius su galimomis jų pasekmėmis, individo asmenines savybes su gebėjimu dalyvauti veikloje, lemiančioje visuomenės pokyčius.
2 lygmuo	Nuo 479 iki 562	Antrąjį lygmenį pasiekę mokiniai yra susipažinę su plačia atstovaujamosios demokratijos, kaip politinės sistemos, sąvoka. Jie žino būdus, kaip tinkamai pasinaudoti institucine galia ir įstatymais. Mokiniai supranta piliečio svarbą atstovaujamojoje demokratijoje. Pateiktuose straipsniuose atpažįsta įvairių visuomeninių idėjų principus ir vertybes. Supranta aktyvaus piliečio įtakos bendruomenei, visuomenei ir pasauliui svarbą.
3 lygmuo	563 ir daugiau taškų	Šį lygmenį pasiekę mokiniai geba atpažinti socialinių ir politinių organizacijų daromą įtaką ir susieti ją su juridiniais ir instituciniais kontrolės mechanizmais. Jie geba kelti hipotezes apie politikos ištakas, piliečių motyvaciją, jų veiksmų naudą ir galimas pasekmes. Geba atpažinti ir įvertinti pamatinius įstatymų principus. Mokiniai yra susipažinę su pagrindiniais tarptautiniais ekonominiais svertais ir pilietinio dalyvavimo strategijomis.

4 lentelė. ICCS 2009 tyrimo gebėjimų lygmenys (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Lyginant rezultatus pagal lytį, **išryškėja dideli skirtumai tarp tyrime dalyvavusių vaikinių ir merginų** (žr. 5 pav.). Merginų pasiekimai aukštesni absoliučiai visose šalyse, o Lietuvoje šis skirtumas ypač ryškus: esame treči pagal jo dydį, šiuo atveju mus lenkia tik Kipro ir Tailando mokiniai. Kaip žinoma, nagrinėjant įvairių sričių pasiekimų tyrimų rezultatus, vaikinių ir merginų skirtumai mūsų šalyje jau senokai nėra naujiena.

5 pav. ICCS 2009 tyrimo žinių testo rezultatai pagal lytį (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

KUO YPATINGOS MŪSŲ AŠTUNTOKŲ PILIETINĖS NUOSTATOS, LYGINANT SU KITŲ ŠALIŲ MOKINIAIS?

Ko gero, akivaizdžiausiai pilietinio ugdymo rezultatai atskleidžia nagrinėjant mokinių nuostatas. ICCS tiria kelias nuostatų grupes: nuostatas į demokratiją ir pilietiškumą, lygias teises visuomenėje, savo šalį ir religiją.

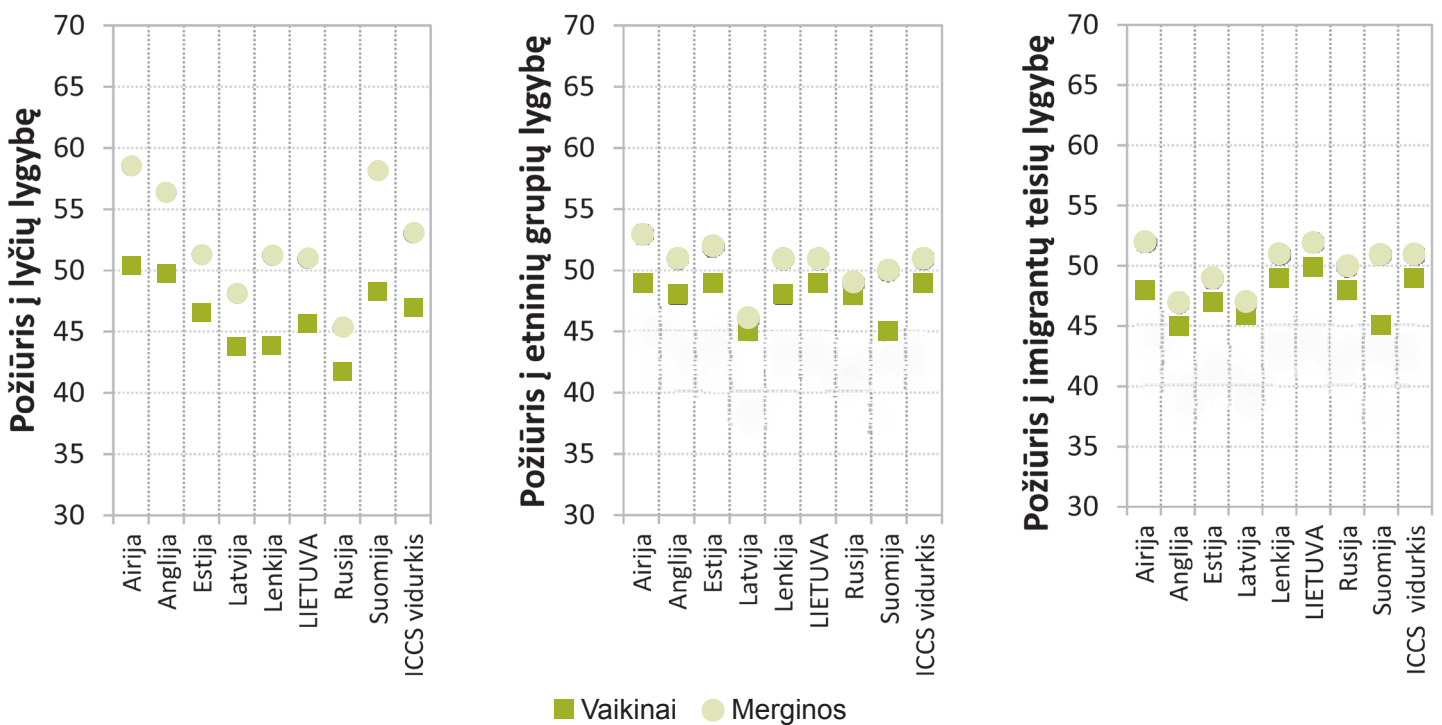
Džiugu pastebėti, kad mūsų mokiniai daugumai klausimynuose pateiktų demokratinių teiginių pritaria labiau nei

vidutiniškai kitos ICCS tyrime dalyvavusios šalys. Mūsų aštuntokai itin pritaria teiginiui, kad jokiai privačiai kompanijai ar valdžios institucijai neturi būti leidžiama turėti nuosavybės teisės į visus šalies laikraščius (84 proc., ICCS vid. – 73 proc.).

Nagrinėjant pasitikėjimo įvairiomis institucijomis klausimą Lietuvos aštuntokų atsakymai yra gana netipiniai. Tyrime dalyvavę Lietuvos mokiniai labiausiai pasitiki mokyklomis (80 proc.), žiniasklaida (67 proc.) ir žmonėmis apskritai (66 proc.), o Vyriausybė ir politinės partijos atsiduria mūsų šalies mokinių pasitikėjimo sąrašo pabaigoje. Apskritai šalies vyriausybė ir politinėmis partijomis mūsų mokiniai pasitiki mažiau, nei siekia ICCS vidurkis, o jų pasitikėjimas kitomis institucijomis bei žmonėmis apskritai šį vidurkį lenkia. Taigi tuo skiriamės nuo tarptautinių tendencijų. **Lietuva skiriasi ne tik nuo tarptautinių vidurkių, bet ir daugelio kitų šalių imant jas atskirai.** Štai Airijoje labiau nei pas mus pasitikima politinėmis partijomis, bet net apie 20 proc. mažiau pasitikima žiniasklaida. Latvijoje vaikai mažiau pasitiki apskritai visomis institucijomis, ypač – nacionalinės politikos. Lenkijoje padėtis panaši kaip ir Latvijoje, tačiau ten pasitikėjimas mokyklomis yra net 17 proc. mažesnis nei mūsų šalyje. Žvelgiant į kitų tyrime dalyvavusių šalių situaciją,

didžiausias skirtumas lyginant su Lietuva yra tas, kad kitose šalyse pasitikėjimas nacionaline vyriausybe vidutiniškai atsiduria antroje vietoje, o pas mus jis lieka ketvirtoje. Politinėmis partijomis mažiausiai pasitikima visose šalyse, išskyrus Malta ir dar Norvegiją, kurioje jomis pasitikima net labiau nei žiniasklaida ir žmonėmis apskritai. Taigi vienodo požiūrio šalių tyrime dalyvių aštuntokai šiuo klausimu nepademonstravo.

Šiuolaikinius aštuntokus įdomiai charakterizuoja faktas, kad **vidutiniškai pusė ICCS tyrime dalyvavusių (visų šalių) mokinių neišreiškia prielankumo nė vienai politinei partijai.** Lietuvoje tokių vaikų yra daugiau nei du trečdaliai. Daugumoje kitų šalių tendencijos labai panašios, tik ten vidutiniškai kiek daugiau mokinių, išreiškusių didelį prielankumą kuriai nors vienai partijai (ICCS vidurkis – 14 proc., vidurkis Lietuvoje – 4 proc.).

6 pav. Požiūris į skirtingų visuomenės grupių lygybę pagal lytį (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Esminį vaidmenį demokratiškoje pilietinėje visuomenėje atlieka lygybės idėja. Lietuvos mokinių atsakymai į tyrimo anketos klausimus, kuriuose prašoma išreikšti savo nuomonę įvertinant teiginius apie skirtingus lygybės idėjos aspektus, atskleidžia, kad **lyčių lygybės idėja mūsų aštuntokai palaiko, tačiau ne itin stipriai.** Labiausiai lyčių lygybė palaikoma Taivane ir Švedijoje, taip pat stipriai ją palaiko Airijos, Ispanijos ir Skandinavijos šalių mokiniai. Mažiausiai palankumo lyčių lygybė sulaukia Indonezijoje, Tailande, Rusijoje, taip pat statistiškai reikšmingai nuo vidurkio atsilieka Latvija. Lietuva, nors

pralenkusi Latviją, tačiau taip pat atsidūrė tarp statistiškai reikšmingai pasyviau nei ICCS vidurkis lygybės idėją palaikančių šalių. Panaši padėtis pastebima ir kalbant apie etninių ar rasinių grupių lygybę: ją mūsų aštuntokai, lyginant su kitų šalių mokiniais, palaiko vidutiniškai. Teigiamas skirtumas išryškėja tik kalbant apie lygias imigrantų teises: šiuo atveju mūsų mokiniai jas palaiko statistiškai reikšmingai intensyviau nei vidutiniškai kitos ICCS šalys. Apskritai vyrauja tendencija, kad merginos labiau nei vaikinai palaiko lygybės idėją visais minėtais atvejais (žr. 6 pav.).

KOKIE MŪSŲ AŠTUNTOKŲ DALYVAVIMO SOCIALINIAME GYVENIME RODIKLIAI?

Kaip minėta, dalyvavimas bendruomenės gyvenime yra svarbus pilietiškumo nuostatų ir gebėjimų rodiklis. **ICCS tyrimo rezultatai patvirtina teiginį, kad pasaulyje didėja alternatyvaus dalyvavimo pilietinėje visuomenėje mastai**, t. y. ne tiek reiškiamas prielankumas politinėms idėjoms, kiek imamas konkrečios savanoriškos, visuomeniškai orientuotos veiklos. Apžvelgiant ICCS tyrimo nagrinėtą mokinių dalyvavimo visuomeninėje veikloje už mokyklos ribų formų įvairovę, galime pastebėti, kad tiek pasaulio, tiek Lietuvos mokiniai rečiausiai dalyvauja politinėse jaunimo organizacijose. Daugiausiai mūsų šalies aštuntokų dalyvauja aplinkosaugos ir labdaros organizacijose (atitinkamai 35 proc. ir 31 proc.), o mažiausiai – politinėse organizacijose (11 proc.). Ši tendencija atitinka ir ICCS vidurkių tendencijas. Įdomu šiuo požiūriu palyginti Lietuvą su kaimyninėmis šalimis. Pavyzdžiui, mūsų kaimynė Lenkija smarkiai lenkia ICCS vidurkį mokinių dalyvavimo aplinkosaugos organizacijose mastu (Lenkija – 50 proc., ICCS vidurkis – 29 proc.). Daugiau latvių nei Lietuvos jaunimo dalyvauja savanorių grupėse, padedančiose vietos bendruomenei. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šioje veiklos srityje Lietuvos mokinių dalis labiausiai atsilieka nuo ICCS šalių vidurkio.

Lietuvoje, kaip ir pasaulyje, pastebimas gerokai didesnis mokinių aktyvumas mokyklose nei už mokyklos ribų. Dažniausiai mūsų mokiniai balsuoja už klasės atstovą

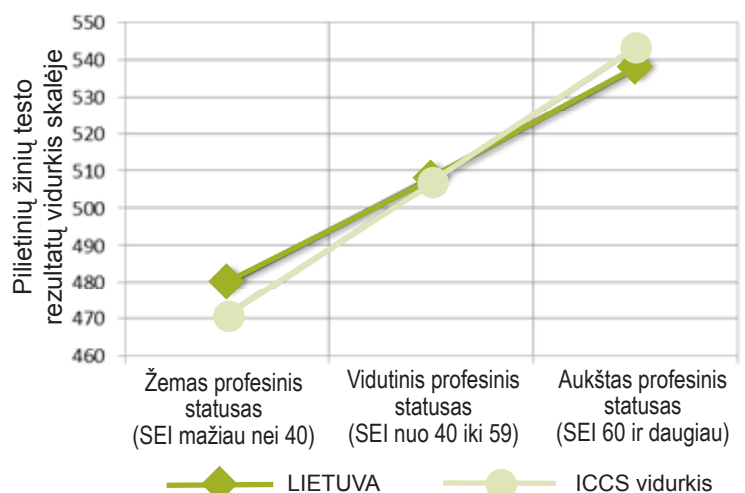
į Mokinių tarybą arba rinkimuose į Mokyklos parlamentą (84 proc.), kiek mažesnė dalis dalyvauja muzikos ar dramos užsiėmimuose (63 proc.). Šiose srityse lenkiame ICCS vidurkį, tačiau likusiose trijose srityse nuo jo atsiliekame. Mažiausia dalis Lietuvos mokinių dalyvauja debatuose (23 proc.) ir šiuo aspektu labai atsiliekame nuo kitų šalių vidurkio (44 proc.). Taip pat ryškiau atsiliekame ir mokinių, buvusių kandidatais į mokyklos parlamentą, dalimi. Taigi matome, kad **mūsų mokiniai, palyginti su kitų šalių aštuntokais, yra labiau linkę rinktis pasyvią, o ne aktyvią dalyvavimą vietos bendruomenėje.**

Bendras Lietuvos mokinių domėjimasis politinėmis ir socialinėmis aktualijomis, lyginant su kitomis šalimis, svyruoja ties viduriu. Merginos Lietuvoje politinėmis ir socialinėmis aktualijomis domisi labiau nei vaikinai – **skirtumas tarp lyčių atsakymų šioje srityje Lietuvoje yra didžiausias tarp šalių tyrimo dalyvių. Socialinėmis aktualijomis ir Lietuvoje, ir pasaulyje mokiniai apskritai domisi mažai arba visai nesidomi.** Išimtimi tapo tik Dominikos Respublika, Gvatemala, Indonezija, Tailandas ir Rusija. Na, o Airijoje mokiniai pasiskirstė į dvi stovyklas: merginos nelinkusios domėtis aktualijomis, o vaikinai – domisi. Apskritai galima teigti, kad domėjimasis aktualijomis dažniausiai būna labai glaudžiai susijęs ir su dalyvavimo socialiniame gyvenime intensyvumu, tad yra svarbu skatinti abu šiuos dalykus.

KOKS YRA ŠEIMOS VAIDMUO UGDANT PILIETIŠKUMĄ?

Mokinio namų aplinkos veiksniai pilietiškumo ugdymui yra ne mažiau svarbūs nei mokyklos veiksniai. Anot ICCS tyrimo rezultatų, kuo daugiau tėvai šneka su vaikais apie socialines ir politines aktualijas, tuo geresni vaikų kognityvinių žinių testo rezultatai. Ši tendencija galioja visose šalyse, išskyrus Gvatemalą. **Vidutiniškai mokinių, diskutuojančių su tėvais, rezultatai yra 20 taškų aukštesni nei rezultatai vaikų, kurie su tėvais nediskutuoja.** Lietuvoje šis skirtumas lygus 14 taškų. Pats didžiausias skirtumas (41 taškas) užfiksuotas Danijoje, taip pat dideli skirtumai yra Airijoje (31 taškas), Anglijoje (30 taškų), Skandinavijos šalyse ir Estijoje.

Mokinių pasiekimams reikšmės turi ne tik bendravimas, bet ir tėvų išsilavinimas bei profesinis statusas². Tiek Lietuvoje, tiek kitose ICCS šalyse pastebima tendencija, kad kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas ar profesinis statusas (žr. 7 pav.), tuo geresni ir mokinių kognityvinių testo rezultatai.

7 pav. Tėvų profesinis statusas ir testo rezultatų vidurkis (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

² Tėvų profesinis statusas (standartizuota SEI reikšmė) nustatytas sukodavus atvirus mokinių atsakymus apie abiejų tėvų profesiją remiantis ISCO-88 kodais (*International Labour Organization*, 1990). Aukštesnis lygmuo rodo aukštesnį profesinį statusą.

Apibendrinant ICCS tyrimu nagrinėtų namų aplinkos veiksnių įtaką mokinio testo rezultatams, galima teigti, kad mokiniams didžiausią poveikį turi profesinis tėvų statusas ir diskusijos su tėvais socialinėmis ir politinėmis aktualijomis. Tuo tarpu mokinių domėjimasi socialinėmis ir politinėmis aktualijomis labiausiai veikia tėvų domėji-

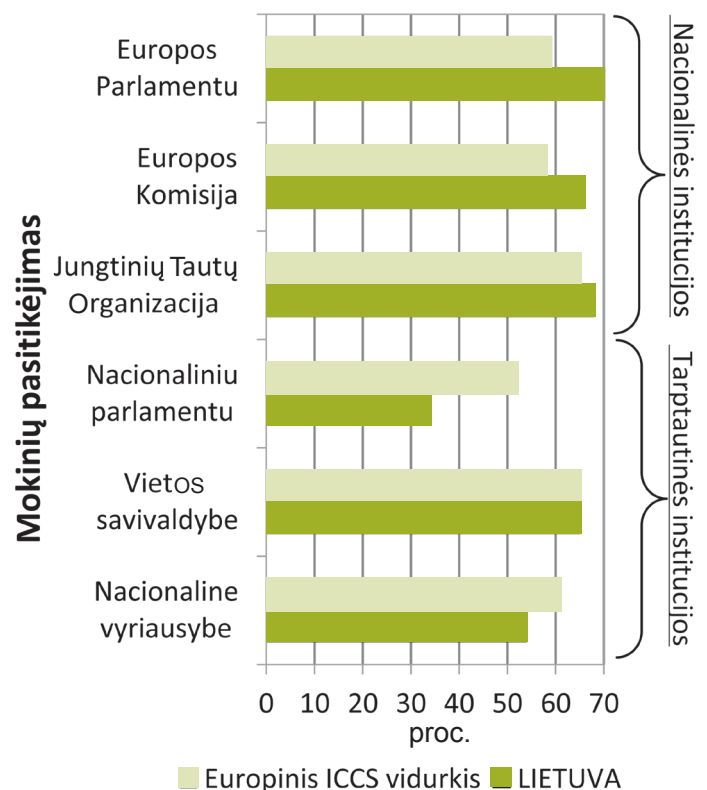
masis ir diskusijos su vaikais. Taigi **neabejotinai svarbiausias namų aplinkos veiksnys tiek pilietinėms žinioms, tiek domėjimuisi aktualijomis yra diskusijos su tėvais**. Tai akivaizdi išvada ir Lietuvai, ir kitoms tyrime dalyvavusioms šalims.

AR LIETUVOS MOKINIAI PASIRENGĘ TAPTI ES PILIEČIAIS?

ICCS tyrimo Europos modulis (EM), kuriame dalyvavo 24 Europos valstybės, suteikia galimybę išnagrinėti mūsų jaunuolių pilietines žinias kiek konkretesniame kontekste. Šiuo požiūriu Lietuvos rezultatai nėra labai prasti, tačiau ir ne itin geri: nors bendras šalių ICCS žinių testo vidurkis yra 500 taškų, Europos šalių vidurkis yra 514, tad pagal savo žemyno rezultatus krentame žemiau vidurkio (primename – mūsų mokinių žinių testo vidurkis yra 505 taškai). Pagal pilietinių žinių pasiekimus Lietuvos aštuntokus lenkia du trečdaliai Europos modulyje dalyvavusių šalių mokinių. Kalbant apie paties Europos modulio žinių testo rezultatus, galima išvelgti tendenciją, kad **Lietuvos mokiniai gerai žino bendriausius faktus apie Europos Sąjungą (atpažįsta vėliavą, žino apie šalies narystę ES), bet kur kas mažiau turi žinių apie esmines detales** (Europos Parlamentą, reikalavimus šalims ir pan.).

Nagrinėjant pilietiškumą labai svarbūs mokinių nacionalinės bei europinės tapatybės klausimai. ICCS tyrime buvo nustatytas europinės tapatybės jausmo indeksas. Lietuvoje europinė tapatybė išreikšta kiek silpniau nei vidutiniškai kitose šalyse, tačiau ši tapatybė apskritai yra išreiškiama stipriai. Apklausoje metu taip pat tirta, kaip sąveikauja tarptautinė ir nacionalinė tapatybės. Paaiškėjo, kad Lietuvos aštuntokai visų pirma save suvokia kaip savo šalies, tada – Europos, ir tik paskui – Pasaulio piliečius. Europos Sąjungos dalimi jaučiasi 64 proc. tirtų mūsų mokinių. Tai kiek žemiau už tarptautinį vidurkį (70 proc.), tačiau **naryste ES didžiuojasi net 91 proc. tirtų Lietuvos aštuntokų**. Šiuo atveju esame viena iš šešių šalių, kuriose ši dalis viršija 90 proc. (likusios šalys – Airija, Ispanija, Italija, Slovėnija ir Slovakija). Taip pat Lietuvos vaikai pritaria ES šalių harmonizavimui visais klausimais, šiuo rodikliu statistiškai reikšmingai lenkiame tarptautinį vidurkį. Tyrimas atskleidžia ryškius mūsų šalies mokinių

pasitikėjimo įvairiomis institucijomis skirtumus, lyginant su kitomis Europos modulyje dalyvavusiomis šalimis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad mūsų aštuntokai išreiškia didesnę pasitikėjimą Europos Sąjungos nei vietinės valdžios institucijomis (žr. 8 pav.). Vietos savivaldybe pasitiki 65 proc. Lietuvos mokinių, šalies vyriausybė – 54 proc. (Europos modulio šalių vidurkis – 61 proc.), Nacionaliniu parlamentu – vos 34 proc. (EM vidurkis – 54 proc.). Tuo tarpu Europos Parlamentu pasitiki 70 proc., Europos Komisija – 66 proc., Jungtinių Tautų Organizacija – 68 proc. Lietuvos aštuntokų.

8 pav. Mokinių pasitikėjimas skirtingomis valdžios institucijomis (duomenų šaltinis: IEA, ICCS 2009)

Dar viena aktuali problema išryškėja nagrinėjant mokinių atsakymus į klausimą apie užsienio kalbų mokėjimą. **Lyginant su kitomis Europos šalimis, laisvai užsienio kalba bendrauti gali palyginti labai mažas skaičius Lietuvos mokinių** (vos 16 proc., EM šalių vidurkis – 27 proc.). Sunkiai užsienio kalba bendraujančių aštuntokų mūsų šalyje yra daugiau, nei siekia EM šalių vidurkis (atitinkamai 25 proc. ir 13 proc.), o visiškai nesugeban-

čių bendrauti mokinių dalis (9 proc.) yra kiek mažesnė už EM šalių vidurkį (12 proc.). Laisvai ir labai laisvai užsienio kalba galinčių kalbėti aštuntokų iš viso mūsų šalyje yra 66 proc. (EM šalių vidurkis – 75 proc.). Nepaisant to, Lietuvos ir Bulgarijos mokiniai yra labiausiai linkę pritarti būtinybei mokytis kitų Europoje vartojamų kalbų, nors abi šalys patenka tarp šalių, kuriose galinčių kalbėti užsienio kalbomis mokinių dalis yra pati mažiausia.

KĄ REIKĖTŲ DARYTI, KAD MOKINIAI TAPTŲ PILIETIŠKESNI?

ICCS tyrimas atskleidžia ne vieną tobulintą pilietinio ugdymo sritį Lietuvoje. Visų pirma, reiktų ieškoti būdų, **kaip veiksmingiau perteikti pilietines žinias**: nors Lietuvos pilietinio ugdymo programa labai įvairi ir plati (sisteminiis kursas dėstomas tik 9–10 klasėse), ji neduoda tokių rezultatų, kokių norėtųsi. Būtų naudinga **į pilietinį ugdymą įtraukti daugiau temų** – pavyzdžiui, skirti daugiau dėmesio etninių grupių pažinimo bei aplinkosaugos temoms, kurios kitose šalyse daug populiareesnės nei Lietuvoje. Taip pat svarbu **ne tik plėsti žinias, bet ir jas gilinti**, lavinti mūsų mokinių **savarankišką mąstymą**. Daugiau dėmesio būtų galima skirti ir mūsų **mokinių tolerancijai įvairioms visuomenės grupėms ugdyti**. Svarbus pilietiško aspekto aspektas – dalyvavimas visuomenės gyvenime. Jis prasideda nuo mokyklos. Reiktų **skatinti mokinius aktyviai dalyvauti socialinėse veiklose mokykloje ir už jos ribų**. Kadangi diskusijos

su tėvais socialinių ir politinių aktualijų temomis yra itin svarbus veiksnys tiek vaikų domėjimuisi aktualijomis, tiek jų įgyjamoms žinioms, būtų galima **labiau įtraukti tėvus** į mokyklos bendruomenės gyvenimą (pavyzdžiui, per įvairias mokykloje organizuojamas veiklas) ir taip skatinti bendravimą tarpusavyje. Siekiant, kad mokiniai būtų aktyvesni savo šalies piliečiai ateityje, reiktų **didinti domėjimąsi ir pirmiausia pasitikėjimą nacionalinės valdžios institucijomis** ir jų veikla. Galbūt būtų naudinga ne tik pateikti teorinių žinių apie šias institucijas, bet ir skatinti vaikus aktyviau jomis domėtis, pavyzdžiui, organizuoti debatus temomis apie nacionalinę valdžią. Taip pat ICCS tyrimas išryškina veiksmingesnio užsienio kalbų mokymo poreikį. Šį poreikį atliepus, mūsų mokiniai turėtų daugiau galimybių aktyviai dalyvauti ne tik savo šalies, bet ir platesnės (pavyzdžiui, Europos šalių) bendruomenės gyvenime.

Naudoti informacijos šaltiniai:

Ainley J., Fraillon J., Kerr D., Losito B., Schulz W. ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 2010.

Burge B., Kerr D., Schulz W., Sturman L. ICCS 2009 European Report. Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary students in 24 European countries. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 2010.

Tarptautinis pilietinio ugdymo ir pilietiškumo tyrimas. Rezultatai. ICCS 2009 International Civic and Citizenship Education Study. Vilnius: Nacionalinis egzaminų centras, 2010.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyresniąją specialistę Veroniką Šiurkiene (el. p. veronika.siurkiene@smm, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė: Viktorija Šeikienė, Olga Kostina, Nacionalinio egzaminų centro Mokiniių pasiekimiių tyrimiių ir analizės skyriaus metodininkės.

Konsultavo: dr. Pranas Gudynas, Nacionalinio egzaminiių centro direktoriaus pavaduotojas.

PILIETINIS UGDYMAS LIETUVOJE: KĄ ATSKLEIDŽIA TARPTAUTINIO TYRIMO REZULTATAI

Redaktorė *Nijolė Šorienė*

Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2012-05-24. Tir. 1 800 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius